

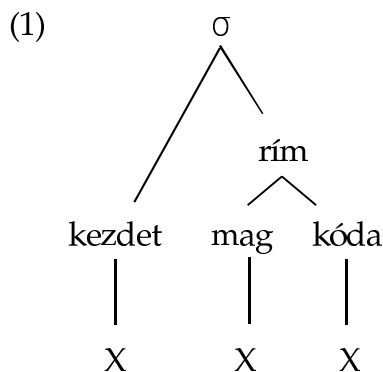
Oszkó Beatrix
Budapest

Tipológia és szótag

A tipológiai kutatások egy része a nyelv legkisebb elemeit, a fonémákat és a belőlük építkező szótagot állítja vizsgálatai középpontjába. Az irányadó munka Juliette Blevins nevéhez fűződik, aki „The Syllable in Phonological Theory” című dolgozatában számos nyelvet megvizsgál és az alapján, hogy ezekben a szótag egyes alkotóelemei milyen szabályszerűségeket mutatnak, 25 tipológia csoportba sorolja őket (Blevins 1995). Dolgozatában az egyik alaptípust a finn képviseli.

Jelen rövid áttekintésben arról adok számot, hogy az utóbbi években a magyar finnugrisztikában melyek azok a szótagot a középpontba állító kutatások, amelyek a blevinsi leíráshoz kapcsolódva az uráli nyelveket is beillesztik ebbe a nemzetközi vonulatba.

A szótag elemeinek egymáshoz való viszonya az (1) ábrával szemléltethető. Az ábrán az időtengelyen minden egyes összetevőhöz kapcsolódva csak egy-egy elemet tüntettem fel, de ezen összetevők mindegyike lehet összetett is. Azt, hogy egy nyelv esetében az összetevők milyen variabilitást mutatnak, nyelvspecifikus tényezők határozzák meg.

A hazai finnugor nyelvészetben elsőként Bakró-Nagy Marianne alkalmazta a blevinsi paramétereket a proto-finnugor alapnyelvet vizsgálva. Legutóbbi és egyben az eddig megjelent legteljesebb leírása a Szótagfogalom – szótagrealizációk című kötetben látott napvilágot (Bakró-

Nagy 1999, további irodalommal). „Protoszótag. A finnugor alapnyelv szótagtípusai” című dolgozatában azt mutatja be, hogyan lehetséges egy rekonstruált korpusz elemzésével szótagépítési szabályokat megállapítani. A szótag elemeinek bemutatása, a mag és a peremösszetevők leírása után gyakorisági vizsgálatokat is végezve megállapítja a szótaghatár helyét. A kapott eredményeket összeveti a Blevins által felállított tipológiai csoportokkal. (Az elkészült elemzéseket egy összefoglaló táblázatban a dolgozat végén mutatom majd be.)

Bakró-Nagy nevéhez kötődik még az obi-ugor alapnyelv szótagjainak vizsgálata is (Bakró–Nagy 2002: 63). Dolgozatában megállapítja, hogy a proto-obi-ugor szótag tipológiailag a mai finnel mutat azonosságot.

A történeti vizsgálatokat még két területen végezték, a szamojéd alapnyelv és a magyar vonatkozásában. Szinkrón leírások eddig a szamojéd nyelvekről, a komi-permjákról és a magyarról készültek.

A szamojéd nyelvek szótagtípusainak szinkrón leírása két fázisban történt meg. Egyrészt a naganaszan nyelv fonológiai leírásáról készült doktori disszertáció egy fejezete (Várnai 2004) foglalkozik a kérdéssel, másrészt a közelmúltban elhangzott két konferenciaelőadás, melyek négy szamojéd nyelvet vetettek össze ebből a szempontból (Oszkó – Várnai megj. a.). A történeti korpusz elemzését Wagner-Nagy Beáta végezte el (Wagner-Nagy 2004a, 2004b).

A proto-ugor, az ó-, valamint középmagyar nyelvről is folynak szótag-történeti kutatások, különös tekintettel a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatok megjelenésére és elterjedésére (Oszkó megj. a, 2008). Ezek alapján elmondható, hogy az ugor alapnyelv nem mutat lényeges különbséget a proto-finnugorhoz képest, a magyar esetében azonban – a rendelkezésünkre álló nagy számú írásos emlékeknek köszönhetően – lépésről lépésre végigkövethető, hogy alakult ki a mai, az alapnyelvitől jelentősen különböző szótagfa. A mai magyar szótag leírása Törkenczy Miklós munkája (Törkenczy 1994).

A finnugor nyelvek közül egy, a komi-permják vizsgálata elkezdődött már, és tudomásom szerint a permi nyelvek hasonló leírása is szerepel a tervekben.

A következő (2) táblázatban foglaltam össze a szótagtipológiai kutatások uráli nyelvekre vonatkozó eddigi eredményeit. A Blevins által felállított paraméterek azt vizsgálják, hogy a szótag összetevői közül a mag lehet-e

összetett vagy sem, hogy a kezdet kitöltött-e vagy állhat üresen, ill. ha kitöltött, tartalmazhat-e több elemet. A kóda meglétének lehetősége, ill. a létező zárlat összetett volta is az összevetés alapját képezi. A táblázat utolsó sorában tüntettem fel azokat a nyelveket, amelyeket Blevins alaptípusoknak vesz fel.

(2)

	ngan ¹	nyeny	eny	szölk	PS	PFU/PU	óm/magy	POU	finn	ko-p
komplex mag	+	+	+	+	-	-	+	+	+	-
komplex kezdet	-	-	-	-	-	-	+***	-	-	+***
komplex kóda	-	+	-**	-	+	-	+	+	+	+
kötelező kezdet kóda	-*	+	-	-	-	-	-	-	-	-
lehetősége	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
nyelv Blevisnél	mokil	tunika	mokil	mokil	berber	kuna	angol	finn	finn	gilják

* – IGEN szókezdő helyzetben, ha a mag komplex

** – IGEN mindössze néhány szó végén

*** – szó elején csak jövevénytiszavakban, a magyar esetében csak az ómagyar korban

A fentiekben szigorúan csak az uráli nyelveket érintő tipológiai kutatásokat kívántam bemutatni, s nem említettem meg azokat a(z) – egyébként nem túl nagy számú – dolgozatokat, melyek szintén a szótagot állítják kutatásaik központjába, illetve amelyek eredményei szorosan összefüggnek

1 A táblázatban szereplő rövidítések: ngan = naganaszán, nyeny = nyenyec, eny = enyec, szölk = szölkup, PS = proto-szamojéd, PFU = proto-finnugor, PU = proto-ugor, óm = ómagyar, magy = magyar, ko-p = komi-permják

vele, mint például Balázs János (1967), Kassai Ilona (1999a, b), Nyirkos István(1997) munkái.

Irodalom

Bakró-Nagy Marianne (1999) Protoszótag. A finnugor alapnyelv szótag-típusai. In: Kassai Ilona (szerk.), Szótagfogalom – szótagrealizációk. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest: 11–52.

Bakró-Nagy Marianne (2002), Az obi-ugor alapnyelv szótagszerkezetének kialakulása. Kézirat.

Balázs János (1967), Gazdaságosság a szótagképződésben. ÁNyT (Általános Nyelvészeti Tanulmányok) 5: 7–39.

Blevins, Juliette (1995), The Syllable in Phonological Theory. In: Goldsmith, J. A. (ed.), Handbook of Phonological Theory. Blackwell, Cambridge Mass: 206–244.

Kassai Ilona (1999a) (szerk.), Szótagfogalom – szótagrealizációk. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.

Kassai Ilona (1999b), Nyelvek és kultúrák érintkezésének tükröződése a magyar szótag szerkezetének történeti alakulásában. In: Kassai Ilona (szerk.), Szótagfogalom – szótagrealizációk. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest: 53–62.

Nyirkos István (1997), A szóeleji mássalhangzó-torlódások feloldásának módjairól. FUD (Folia Uralica Debreceniensis) 4: 113–156.

Oszkó Beatrix (megjelenés alatt), A magyar szótag történetéhez.

Oszkó Beatrix (2008), On the Syllables of some Uralic Languages. BUW (Budapest Uralic Workshop) 6, HAS RIL, Budapest: <http://fgroszt.nytud.hu/rendezvenyek/bum6.htm>

Oszkó Beatrix – Várnai Zsuzsa (megjelenés alatt), Szótagtípusok a szamojéd nyelvekben.

- Törkenczy Miklós (1994), A szótag. In: Kiefer Ferenc, Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia. Akadémiai Kiadó, Budapest. 273–392.
- Várnai Zsuzsa (2004), A naganaszan nyelv fonológiai leírása. PhD-disszertáció. Kézirat.
- Várnai, Zsuzsa (2005), Some problems of Nghanasan Phonology: Mora or Syllable. In: Mikola-konferencia 2004. SzTE Department of Finno-ugristics, Szeged: 113–126.
- Wagner-Nagy Beáta (2004a), Szótagfűzési szabályok a proto-szamojédban In: Csepregi, Márta – Várady, Eszter (szerk.), Permiék, finnek, magyarok. Írások Szij Enikő 60. születésnapjára = Urálistikai Tanulmányok 14.
- Wagner-Nagy Beáta (2004b), Wort- und Silbenstruktur im Protosamojedischen [Word and syllable structure in Proto-Samoyedic], FUM 26–27: 87–108.